

Itämerensuomalaiset kielet

Itämerensuomea kokonaisuutena tai erillisiä ims. kieliä paitsi suomea käsitteleviä esitelmiä oli kongressiohjelmaan merkitty yli 40, joista muutama tosin peruuntui. Tematiikan painopiste oli laajasti katsoen synkronis-deskriptiivisessä morfologiasa: taivutus- ja vähemmässä määrin joh-to-opissa; näitä käsitteleviä esityksiä oli kaikkiaan lähes parikymmentä. Mainitakoon lisäksi, että syntaksi oli tutkimuskohteena kuudessa ja ims. kielten eri-ikäiset lainasanakerrostumat kolmessa esitelmässä. Seuraavassa referoin sellaisia esitelmiä, joita minulla oli tarjonnasta tilaisuus kuulla.

Aloitin teemaltaan yleisitämerensuomalaisista esityksistä. PAUL ALVREN aiheena oli ims. kielten pronominien rakenne. Ikivanhoihin yksitavuisiin kantoihin on määrämuodoissa voitu liittää suffiksi (esim. sm. *tä-mä*) tai prefiksi (vatj. *ka-se* 'tämä', jossa *ka-* < *kas!*) tai kantoja on voitu yhdistellä (vir. *ke-s* < **ke-se*).

ROBERT HARMS tarkasteli kolmea ims. monikkovartalotyyppejä, joissa **i*-tunnusta edeltävän vartalovokaalin kehitykseen on hänen tulkintansa mukaan vaikuttanut dissimilaatio. Ensinnäkin *a*-vartaloissa tapahtui dissimilatiivinen labiaalistuminen, jos 1. tavun vokaali oli illabiaalinen: **kala-i* > **kalo-i*. Dissimilaatiosta toisessa, funktionaalissa merkityksessä on kyse kahdessa muussa tapauksessa. *i*-vartalojen monikossa *i-i* korvattiin *e-i*:llä kontrastin säilyttämiseksi esim. *e*-vartaloihin, jotka olivat kehittyneet monikkovartaloltaan *i-i*-loppuisiksi. Edelleen viron murteissa (ja länsivatjassa) etenkin *i* ja *u* -vartaloilla tavattava ns. *a*-monikko

Katsauksia

(esim. vir. *linda* 'lintuja') olisi Harmsin mukaan dissimilaation synnyttämä: kun esim. yks. ja mon. partitiivi lankesivat yhteen eräiden äänne muutosten tapahduttua, korvattiin monikossa alkuperäinen vartalovokaali viron morfologiseen järjestelmään sopivalla vokaalilla *a*:lla.

Sm. *musta* ~ *museva*, karj. *mužie* 'tumma', sm. *virta* ~ *virī*, *vire*-tyypisiä pesyeitä tarkasteli MAUNO KOSKI. Tämmöisissä ei liene yleensä kyse puhtaasta agglutinaatiivisesta derivaatiosta tai takaperoisjohdosta, kuten aikaisemmin on ajateltu, vaan morfofonologisia sääntöjä noudattavasta variaatiosta; määräelementti (esim. *-ta*) on abstrahoitu morfeemiksi, joka on voitu esim. poistaa sanasta tai substituoida toisella elementillä.

ARVO LAANEST esitti käytännöllisen suunnitelman itämerensuomen kieli- maantieteellistä tutkimusta varten. Yhtenä tavoitteena tulisi olla ims. kielikartaston laadinta. Esitelmässään Laanest tarkasteli inkeröisen sanaston suhdetta suomen itämurteiden, erityisesti kaakkoismurteiden sanastoon.

ILKKA SAVIJÄRVI tarkasteli ims. kielten kieltolauseen sanajärjestystä. Yleensä kieltoverbi edeltää pääverbiä, mutta nimenomaan kaakkoisvirossa ja harvoin karjalassa, lyydissä ja vepsässäkin se voi myös seurata pääverbiä. Tällöin lienee kyseessä omapohjainen innovaatio. Esim. suomen lounaismurteissa kieltoverbi on mm. tekstuaalisista syistä erittäin yleisesti (95-prosenttisesti) siirtynyt lauseen alkuun. Virossa sanajärjestys taas on ankaran kieliopillinen: neutraaleissa toteamuslauseissa kieltoverbi sijaitsee välittömästi pääverbin edessä. Lounaismurteet osoittavat, että kieltolauseen sanajärjestys voi muuttua nopeasti.

JORMA KOIVULEHTO esitelmöi sgr. kielten vanhimmasta indoeurooppalaisesta, ie. kantakielen tasoa heijastavasta lainasankerrostumasta, jota hän on käsitellyt jo aiemminkin. Koivulehto osoitti neljä uutta tämän kerrostuman lainasanaa: *ikä*, *istua*, *itää* ja *vilja* vastineineen. Kerrostuman sanoille on usein ominaista suppeahkosti läntinen levikki, myös ie. originaa-

lien osalta: esim. *itää* tavataan vain itämerensuomessa (kuten useat muutkin taupaukset), *vilja*-sanan etymologinen vastine lisäksi lapissa (*vâl'lje* 'runsaus'; vrt. ven. *obilie* id., josta laina ei voi olla peräisin), *ikä*-sanalla on vastine unkaria myöten (*év* 'vuosi'). Levikkiseikat viittaavat siihen, että lainanantajina ovat olleet ie. kantakielen esigermaanis-balttilais-slaavilaiset murteet.

Ims. kielten vanhoja (kanta)balttilaisia lainasanoja tarkasteli UNTO SALO arkeologian näkökulmasta. Hän perusteli sitä Harri Mooralta periytyvää näkemystä, että baltt. lainat on omaksuttu jo vasarakirveskulttuurin (n. 2500—2000 eKr.) mukana eikä tuhatkunta vuotta myöhemmin, kuten kielitieteilijät yleensä nykyään olettavat. Vasarakirveskulttuuri, joka on levinnyt kampakeraamikkojen keskuuteen Pohjois-Latviaan, Viroon ja Lounais-Suomeen etelästä kantabalttilaisen kulttuurin todennäköisiltä syntysijoilta, tarjoaa Salon mukaan arkeologisine löytöineen luontevan miljöön useimpien balttilaislainojen omaksumiselle. Tämä koskee runsasta balttilaisperäistä karjanhoito- ja maanviljelysanastoa, ja esim. *kirves* lienee lainattu nimenomaan vasarakirveen, uuden kulttuurin symbolin, nimitykseksi. Muilta kausilta ei kyseisten alueiden arkeologinen aineisto tunne vasarakirveskulttuuriin verrattavaa eteläistä kulttuurivaikutusta.

OSMO NIKKILÄN mukaan on mahdollista, että itämerensuomen kolmitavuisten *rA*-nominien joukossa on kantagermaanisten tai -skandinaavisten (esim. sm. *antura*) lisäksi keskiaikaisia skandinaavisia lainoja, joissa *r*-aines on originaalista (yks. nominatiivin päätteestä) peräisin (eikä ole omapohjaista johtoa): esim. vir. (*h*)*agar*, *-a*, liiv. *agâr* 'ahkera, reipas' (vrt. mnorj. *hagr* 'taidokas, kunnollinen'), sm. *täpära*.

Viron prosodisen systeemin olemustan sen historiallisen kehityksen valossa selvitteli MATI HINT. Hän totesi mm., että pitkissä tavuissa esim. tyypissä yks. part. *liñna* (3. kvantiteettiaste) — yks. gen. *liñna* (2. aste) 'kaupunki' tavattava prosodi-

nen kvantiteettivaihtelu on nykyisellään nuorta. Sen olisi synnyttänyt myöhäiskantasuomesta juontuvan geminaattaklusiilien (-obstruenttien) astevaihtelun analogia, kuten jo Paul Ariste on olettanut, ja edelleen funktionaalinen tarve erottaa tietty äännevuokissa yhteen langenneet taivutusmuodot (vrt. mainittuun esimerkkiin).

ELLEN NIIT tarkasteli viron päämurjekoa segmentaalisen ja suprasegmentaalisen fonologian valossa. Ilmeni mm., että foneemisto on kokonaisuutena mutkikkain etelävirossa, yksinkertaisin pohjoisvirossa ja rantamura on välittävässä asemassa. Vastaavasti on tekstissä odotuksenmukaista, että saneet ovat etelävirossa keskimäärin lyhimpiä, pohjoisvirossa pisimpiä.

HUNO RÄTSEP esitelmöi nykyisen kirjaviron kantasanojen johtokuormituksesta. Nykyvirossa on n. 5 500 kantasanaa, joista on 31 000 johdosta. Kuormitus jakautuu hyvin epätasaisesti kantojen kesken: 100 produktiivimmalla on 129–32 johdosta (eniten *esi*-kannalla morfonologisine variantteineen, seuraavaksi eniten kannoilla *üks, era-, ala, ava-*), kun taas noin puolella kaikista kannoista on vain yksi johdos tai ei yhtään. Rätsep osoitti myös, että kielen vanhimmilla kantasanoilla on nykyvirossa keskimäärin eniten johdoksia, esim. uralilaisilla 15, suom.-ugrilaisilla 13 jne. Tällaisten kantojen merkitys on yleensä abstrakti.

HELENA SULKALA tarkasteli kontrastiivisesti sijamuotojen käyttöä viron ja suomen ajanilmauksissa. Esim. ajankohdan adverbeista mainittakoon, että viro käyttää yleensä adessiivia silloin kun suomi essiiviä (esim. viikonpäivistä puheen olen).

Absoluuttisen superlatiivisuuden ilmaiseminen karjalan kielessä oli MATTI PUNTILAN esitelmän aiheena. Prosodisten ilmaisukeinojen lisäksi karjalassa käytetään reduplikaatiota, vahvistavia prefiksejä ja vielä erilaisia vahvistavia sanoja (esim. aun. *moan lašku* 'hyvin laiska').

AIMO TURUNEN tarkasteli eräitä Suomen Pohjois-Karjalan paikannimiä ja alueen

nykymurteiden piirteitä, jotka olisivat reliktejä alueelta 1600- ja 1700-luvulla Sisä-Venäjälle muuttaneiden karjalaisten kielestä. Monet paikannimistä ovat henkilönnimipohjaisia, esim. *Hovattala* (← *Hovatta*, vrt. ven. *Fedot*). Murteissa on erityisen runsaasti venäläisperäistä lainasanaa; todistusvoimaisinta lienee esim. uskonnon ja kaupan kieleen kuuluva sanasto.

Vatjan viimeisiin puhujiin kuuluneen Kostja Leontjevin kieltä tarkasteli SEPPO SUHONEN. Vatja on historiansa aikana tunnetusti joutunut kontakteihin useiden lähisukuisten kielten ja kielimuotojen (esim. inkeroisurteiden ja Inkerin suomalaisurteiden) ja lisäksi mm. venäjän kanssa; huomattavassa määrin tämä koskee Leontjevin äidinkieltä Vainpuolen vatjaa. Suhonen kiinnitti esitelmässään huomiota varsinkin sellaisiin Leontjevin fonologian ja fonetiikan piirteisiin, jotka sopivat periaatteessa kriteereiksi seulottaessa esiin informantin (ja yleisemminkin vatjan) lainasanoja. Esim. sananalkuinen *h* pro \emptyset sanassa *hieno* 'hieno, ohut, pieni'; aina ei epä-äänneläillinen piirre kumminkaan indikoi sanan lainuutta, vaan vieras äännepiirre on voinut tunkeutua omaperäiseenkin sanaan, esim. *halaa*.

JARMO ELOMAA

★